

доц. д-р НИКОЛИНА ПОПОВА
СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

**ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ И ПОДХОДИ КЪМ КОНСТРУИРАНЕ НА БАКАЛАВЪРСКИ
УЧЕБНИ ПЛАНОВЕ ПО ТУРИЗЪМ ВЪВ ВУЗ В БЪЛГАРИЯ**

**BASIC PRINCIPLES AND APPROACHES OF BUILDING UP OF BACHELOR'S DEGREE
STUDY PLANS IN THE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN BULGARIA**

Associate Prof. Dr. NIKOLINA POPOVA
SOFIA UNIVERSITY "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

Abstract: The issue of building up of tourism Bachelor's Degree Study plans in the higher education institutions is receiving a particular attention in the present few years. This is provoked, from one side, by the necessities of the tourism practice (tourism business), which more and more often states a lack of well-trained human resources in the field of tourism, and from the other side, by the reasonable intention of the higher education institutions to improve the quality of the education product. And not last of importance, comes the fact that every study plan, every major respectively, is a subject of an expert evaluation by an expert commission of the NAEA (National Agency for Evaluation and Accreditation).

Key words: Tourism Bachelor's Degree Study plans; Principles and Approaches

Въпросът с конструирането на бакалавърски учебни планове /УП/ по "Туризм" във ВУЗ придобива особена актуалност през последните години. Тя се обуславя от една страна от потребностите на туристическата практика в България, която все по-често декларира липсата на добре подготвени кадри по туризм, от друга страна – поради обективния стремеж на ВУЗ да подобряват качеството на образователния продукт и не на последно място – поради това, че всеки учебен план, респективно специалност е обект на акредитационна оценка от експертна комисия към НАОА (Национална агенция за оценка и акредитации). Смятаме, че проблемът с УП е изключително сериозен поради обстоятелството, че посочените по-горе страни нямат нито ясни концепции по въпроса, в резултат на редица обективни и субективни причини, нито стратегическа ориентация, нито готовност за изграждане на партньорски механизми помежду си. Тези обстоятелства определят както частния,

така и комплексния характер на проблема.

I. Основни принципи при конструиране на УП по туризм

1. Обектно-субектен характер на УП

Известно е, че УП въобще и в частност УП по "Туризм" следва да формира определени компетенции – знания и умения. Ключовият въпрос във връзка с тази основна цел на всеки УП е: "Какви компетенции?". Обемът и характерът на компетенциите - знанията и уменията, трябва да съответства на определени параметри и в тази връзка възниква вторият ключов въпрос: "Кой задава параметрите?". Оттук следва и основният принцип при създаването на УП, а именно принципът за отчитане на обектно-субектния му характер. Субектът е туристическата практика, както българската, така и чуждестранната, поради отворената стопанска система, в която се развива нашето общество. Все пак, като отчитаме силно конкурентната бизнес среда, както и обстоятелството,

че българските ВУЗ осигуряват с кадри основно българската туристическа практика, безспорно се налага изводът, че следва да бъдат параметризирани, респективно да се познават много добре, нейните потребности и като обем, и като структура, и като съдържание. Тези параметри обуславят и намират отражение във функционалния, т.е. учебно-производствения профил на всеки УП, който описва точно определени компетенции, които са израз на нуждите на субекта и на неговото ценностно отношение към УП. Ако компетенциите, осигурявани от даден УП са необходими на даден субект то това означава, че УП е пазарно ориентиран за задоволяване на специфични нужди. Един УП е добър ако задоволява определени потребности, с което гарантира професионална реализация на обучаваните по съответния УП.

Тук следва да се направи пояснение за това какви са основните проблеми с потребностите на туристическата практика или както през последните години е прието тя да се обозначава с термина “туристическата индустрия”. Без да дискутираме прецизността на този термин ще посочим обективното разнообразие на потребностите на туристическата индустрия, тъй като тя включва много на брой сектори, различаващи се по характера на производствено-технологичния процес. Най-общо те се поделят на производствени и посреднически. Към производствените се отнасят транспортните, настанителните и атракционните фирми, а към посредническите – туроператорските и травел-агентските. Не е възможно с един УП да бъдат обхванати компетенциите на всички тези сектори. Тази обективна особеност на потребностите на туристическата индустрия е отчетена, макар и в известна степен, при разработването на Националния класификатор на професиите и длъжностите в Република България /НКПД/,2005/. Той е “вкарал”

цялото това разнообразие на туристическия професионален профил в три класа: клас III, клас IV и клас V, респективно: “посредници в бизнес услугите и търговията”, “административен персонал, обслужващ клиенти”, и “услуги за населението, търговията и охраната”. Клас III е този на посредническите професии с една единствена професия, а именно “организатор, туризъм”, клас IV обхваща 3 професиите в хотелиерството, а именно администратор в хотел, служител на рецепция и рецепционист и клас V – професиите в атракционните туристически фирми, според които се различават 6 професии – аниматор, водач - ловен туризъм, водач в парк за забавления, планински водач, екскурзовод и ски учител. Както е посочено в самия НКПД за повечето от тези професии не е необходимо подготовката да става във ВУЗ.

Освен различните секторни потребности туристическата практика в България има и различни регионални потребности. Едни са потребностите като професионален профил в големите планински и морски туристически комплекси, други - във вътрешността на страната, например в планинските райони, ориентирани към предлагане на селски или екологичен туристически продукт, който понастоящем се развива главно по линията на дребното предприемачество, съвсем различни са потребностите на посредническите фирми, на международните хотелски вериги, локализиращи в големите населени места, трети са потребностите от специалисти за планиране на регионалното туристическо развитие и управлението на туристически дестинации.

Посочените обстоятелства дават основание да се заключи, че основният проблем е свързан с:

- непознаването на реалните секторни и регионални нужди на туристическата практика, което води и до

несъответствие между подготвяните и нужните професионални профили.

- липса на проучвания на потребностите от специалисти в различните сектори и области на туризма. В България не е правено нито едно сериозно, мащабно проучване, нито по заявка на практиката, нито с управленска цел на най-високо ниво на изпълнителна власт, а именно от Държавната агенция по туризъм или от Министерство на образованието и науката, което всяка година определя бройките за бъдещите висшисти по туризъм. Липсата на такива проучвания не позволява на туристическата индустрия да получи ясна и пълна представа за кадровия проблем и да разработи във връзка с това стратегически насоки за развитие на човешките ресурси. Образователните институции, от своя страна не са в състояние да развият УП по посока на реално необходимите компетенции, т.е. да обучават в конкретни знания и умения, които ще увеличат професионалната реализация на възпитаниците им и ще ги направят реално конкурентноспособни.

2. Хетерогенен характер на туризма – системен и интер-дисциплинарен подход при конструиране на УП по туризъм

Всяка териториална туристическа система / туристически комплекс, селище-курорт и други/ се описва с набор от характеристики – социални, териториални, социологически, икономически, естетически, психологически, инженерни и т.н. Тази обективна характеристика обуславя необходимост, от една страна от системен, а от друга – от интердисциплинарен подход при изучаването ѝ с цел осигуряване на единство на всички специални знания. Този хетерогенен характер създава обективна основа за разработването и успешното реализиране на специализиращи УП. Той обаче често

води и до изграждане на едностранчиви и предимно дисциплинарно-ориентирани УП, които не подготвят специалисти с ясен професионален профил. Причините за това ще бъдат разгледани по-долу /Вж. Раздел II /.

3. Политика в областта на туризма

Възможността за адекватна реакция на висшите учебни заведения /ВУЗ/ при разработването и развитието на УП по туризъм е в тясна връзка с разработването на национална стратегия за териториално развитие на туризма като израз на регионалната туристическа политика. Тя фокусира и параметризира съдържателния обхват на УП по Туризъм – от нея зависят учебно-производствените профили на специалностите по Туризъм. Подготовката на специалисти, например по селски, екологичен, културен туризъм на този етап се осъществява в магистърски УП в редица университети. Доколкото това е правилен подход, т.е. дали тази специализация на туристическото образование съответства на магистърското ниво, тепърва практиката и по-сериозните проучвания ще покажат, но във всеки случай той в голяма степен е израз на липсата на регионална туристическа политика и води до прилагането на формален подход при изготвянето на бакалавърските УП, какъвто в голяма степен е характерен понастоящем за всички ВУЗ. Доказателство за това са твърде сходните УП по Туризъм

II. Еволюционни характеристики на процеса на конструиране на УП по туризъм в България

В исторически план, кратък преглед на еволюционния процес на развитието на УП по туризъм показва, че от 60-те години до наши дни се наблюдават 2 подхода при разработването на УП по Туризъм, всеки от които съответства на определен период на самото туристическо развитие в България.. Те са

обусловени от особеностите на туризма и са както следва:

- **диференциран подход** - от 60-те до 90-те години на XX век - прилагането на диференцирания /частен подход към разработването на УП по туризъм е тясно свързан с развитието на масовия туризъм в България в условията на централно планирано стопанство. Основните потребители на кадри са големите туристически комплекси в планините и по Черноморието. По същество през този етап на туристическо развитие България работи без развита мрежа от посреднически фирми – туроператорски и травел агентски. Посредническият сектор е представен от държавния монопол Балкантурист. Производствените фирми – хотелите и другите средства за настаняване работят с предварително определени квоти по линия на I-во и II-ро направление, респективно социалистически и капиталистически страни. Тази особеност не изисква специална подготовка на специалисти в областта на посредничеството, маркетинга и други важни професионални сфери. Това предопределя и спецификата на двата преобладаващи типа УП по:

- Икономика на туризма – обучението по този УП е първо в България и започва в Икономическия университет / тогава ВИНС/ в г. Варна през 1962 година. Впоследствие вариации на този УП като Икономика на международния туризъм се предлага и от други университети.

- География на туризма – обучението започва през 1967 година в Геолого-географски факултет на СУ “Св. К. Охридски”.

Тези два типа УП подготвят специалисти по икономика на туристическото предприятие и по териториална организация на туризма. Така те осигуряват основните професионални профили за онова време, главно на изпълнителско равнище, в производствените сектори на тогавашната туристическа индустрия, а

така също и в териториално - административните звена на Комитета по туризъм и Балкантурист.

- **холистичен подход** – той се въвежда в процеса на конструиране на УП в средата на 90-те години на XX век, отново централизирано, от Министерство на образованието и науката. Този подход е отговор на новата бизнес среда, респективно туристическа практика, която започва да развива след промените през 1989 г. всички сектори по цялата верига на дистрибуция на продукта, както и да предлага в публичния и частен сектор редица свързани с туризма дейности, респективно услуги – маркетингови, финансови, образователни и много други.

Във връзка с горепосочените условия Министерство на образованието и науката въвежда така наречените Единни държавни изисквания / ЕДИ/ при изготвяне на УП, които задължително включват набор от около 16 – 19 дисциплини. Този подход е опит да се въведе интердисциплинарност на обучението по туризъм. Той има своя положителен ефект, тъй като води до подготовката на широко профилни специалисти, които са твърде необходими за началния период на развитие на туризма в пазарна среда. Основният недостатък на този подход е създаването на силно стандартизиран УП без възможност за специализация. Такава специализация се наблюдава главно на колежанско образователно ниво и в редки случаи на бакалавърско ниво - в новосъздадени частни висши училища и се изразява в разработването и предлагането на УП предимно по хотелиерство.

III. Основни подходи към конструиране на УП по туризъм през XXI век.

Очевидно е, че нито прилагането само на тясно диференциран подход, характерен за образованието по Туризъм

за периода от 60- до средата на 90-те години на миналия век, нито – само на интердисциплинарен, т.е. силно стандартизиран УП по туризъм, ще доведе до подготовката на специалисти, които да притежават знания и умения, съответстващи на специфичните потребности на сложния профил на професиите в туризма.

1. Интегриран подход – отчитайки обективните особености на туризма и особеностите на националната териториална система на туризма разработването и развитието на УП по туризъм трябва да се основава на интегриран подход, съчетаващ едновременно:

- *интер- дисциплинарност* - осигурява базови знания, отразяващи хетерогенния характер на туристическата система и водещи до получаване на единно и цялостно знание за туризма, туристическата система и нейния териториален характер;

- *диференциация* – този подход води до специализация на УП с ясен тематичен фокус. Той не трябва да бъде дисциплинарно ориентиран / икономика, география, социология и т.н./, а професионално, опиращ се на компетенциите като система от знания и умения, необходими за изграждане на ясен професионален профил.

Като опции за подобен диференциран подход биха могли да се посочат 2 примерни специализации: 1/ туризмът като бизнес – подготовка в областта на даден производствено технологичен процес / например хотелиерство/ и управление на фирмено ниво и 2/ териториална организация и управление на туризма – подготовка в областта на регионалното развитие и управление на туризма. И в двата случая са необходими базови знания в областите на икономиката, географията, социологията, както и други частни науки, допълващи избрания специализиращ профил.

Основни предимства

1. Подготовката на специалисти е ориентирана по посока на конкретни компетенции

2. При подобен интегриран подход производствените стажове на студентите ще бъдат далеч по-ефективни по посока на придобиване на необходимите практически умения, тъй като те ще изискват съответствие на специализацията.

3. Друго предимство на интегрирания подход е създаването на връзка между различаващите се по тематичен фокус УП и възможност за допълване на компетенции от страна на студентите по линия на европейската система за трансфер на кредити.

4. На последно, но не по значение, място е създаването на обективна възможност за изграждането на стройна йерархична система, свързваща различните нива на образование по туризъм – средно и висше, както и между различните степени на университетското образование. Кратък преглед на УП по Туризъм в средните училища и в трите университетски степени показва такова голямо припокриване на дисциплини като наименования и съдържание, което не може да бъде обяснено с прилагане на какъвто и да е подход от принципно естество.

2. Структури и механизми за прилагане на интегриран подход

Разбира се, че прилагането на съвършено нов интегриран подход не е възможно да бъде успешно и бързо осъществимо без изграждането на съответни структури и ангажиране на усилията на съответните субекти, отговорни за образованието и обучението по Туризъм в България.

Три основни групи субекти, представляващи публичния и частния сектор, имат ключова роля за въвеждането на интегриран подход при разработването на нов тип УП по Туризъм. Това са:

- органи на централната изпълнителна власт – МОН, ДАТ, МТСП, НАОА

- неправителствен сектор в туризма – браншови и дестинационни туристически организации

- академични институции

Центърът, около който следва да се обединят усилията на посочените по-горе субекти е изясняването на компетенциите /знания и умения/ на основните професионални профили в туризма. Това ще бъде основата за обосноваване на спецификата на УП по Туризм, а също и за акредитиране на специалностите.

Понастоящем акредитацията се извършва въз основа на някакъв осреднен и твърде неясен професионален профил на специалиста по Туризм. Самият факт, че това се осъществява в икономическата комисия на НАОА без присъствие на толкова други важни специалисти от областите на географията, социологията, регионалното развитие, както и без

представители на туристическата практика, само по себе си е доказателство за субективен и формален подход.

За да се започне този процес обаче е наложително да се обединят усилията на горепосочените 3 групи субекти с цел провеждане на широко-мащабно проучване на нуждите на туристическата индустрия в България от конкретни специалисти. Инициатори следва да бъдат ДАТ като институция, управляваща туризма на национално ниво, както и неправителственият сектор в туризма. С помощта на академичните институции и финансовите ресурси по линия на европейските фондове в краткосрочен план могат да бъдат постигнати сериозни резултати. Те ще доведат до качествено нов подход при подготовката на туристическите кадри в България и до повишаване на конкурентната способност на българския туризм. Интересът е общ.

Литературни източници:

- 1.) Национална класификация на професиите и длъжностите в Република България./НКПД/, МТСП, 2005
- 2.) Наредба за Единни държавни изисквания за придобиване на висше образование по професионално направление "Туризм", 1996 г.

Настоящата разработка е представена на Националната конференция „Подготовка и реализация на кадрите в туризма – съвременни изисквания“, гр. Сандански, 24-26 юни 2008 г., организирана от Катедра „Туризм“ на Стопанския факултет при ЮЗУ „Неофит Рилски“.
